

ASKO SUIKKANEN & LEENA VIINAMÄKI

UUSIA MAHDOLLISUUKSIA PÄÄSTÄ OPISKELEMAAN

— esimerkkinä Opiskelu on työtä -projekti

Sekä ulkomailla että Suomessa toteutetut kokeiluprojektit osoittavat yksilöllisen ja joustavan opiskelun merkityksen työttömyyskierteen yhtenä ratkaisumahdollisuutena. Niissä on myös havaittu konkreettisesti koulutuksen ja työelämän välisen jyrkän rajanvedon merkityksettömyys.

Artikkelissa kuvataan Kemissä vuonna 1989 käynnistettyä Opiskelu on työtä -projektiä, josta tehdään Lapin yliopistossa tutkimusta. Lehti palaa projektiin tulosten arviointiin myöhemmässä vaiheessa projektin päätyttyä.

1. Taustaa

Työelämän rakennemuutoksen myötä opiskelulla on entistä merkittävämpi tehtävä. Elinkeinoelämälle on luonteenominaista muutosten nopeus ja yllätyksellisyys sekä ammatillisen ja alueellisen liikkuvuuden vaateet. Enää ei päde perinteinen työelämän kaava: ensin opiskeltiin, sitten mentiin työhön ja lopulta siirryttiin eläkkeelle. Työelämän vaatimusten alati muuttuessa työpaikoilla tarvitaan aikaisempaa enemmän sekä ammatillisia koulutustarpeita että ns. yleisiä koulutustarpeita, joilla tarkoitetaan elämänhallinta- ja ih-

missuhdetaitoja (Eisenmann 1988, 146—151; Gleeson 1989, 31—42). Tällöin erityisesti ammattikouluttamattomilla ja työttömyyskierteessä olevilla henkilöillä on työpaikan menettämisen jälkeen vaikea saada uutta ja vakituista työtä monien erilaisten koulutustarpeiden vuoksi.

Työelämän rakennemuutoksen pitäisi heijastua kokonaisvaltaisesti koulutusrakenteisiin. Kuitenkin koulutusrakenteiden rakennemuutos jo työelämässä mukana olevien, ammattikouluttamattomien työttömien henkilöiden osalta on lähinnä lyhytkurssi-, kokeilu- tai projektiasteella niin Suomessa kuin ulkomaillakin. Vaikka tähänastisista kokeiluista on saatu positiivista palautetta sekä kokeilujen ideoinnissa mukana olleilta viranomaisilta että niihin osallistuneilta työttömiltä henkilöiltä, kokeilujen pohjalta ei ole juurikaan muodostunut vakiintuneita toimintakäytäntöjä. Kokeilujen perusideana on ollut toisaalta murtaa opiskelun ja työssäolon välinen raja-aita ja toisaalta integroida työttömät työnhakijat opiskelun avulla takaisin työelämään (Ks. esimerkiksi Braun & Fischer 1984; Eisenmann 1988; Kankaanpää 1991; Maguire 1991; Payne 1991)

2. Opiskelu on työtä -projekti Kemissä

Kemiläisessä Opiskelu on työtä -projektissa on pyritty samanaikaisen yleissivistävän opiskelun ja työssäolon avulla antamaan työttömille työvoimatoimiston asiakkaille perusvalmiuksia opiskeluun sekä helpottamaan heidän pääsyään opiskelemaan keskiasteelle (Oikarinen & Mäensivu 1990).

Projektin taustalla on Kemi-Tornio -seudun teollisuuden pitkään jatkunut rakennemuutos ja työttömien henkilöiden melko alhainen koulutustaso. Suhteellisesti eniten ovat vähentäneet työvoimaansa puunjalostusteollisuus sekä tekstiili- ja vaatetusteollisuus. Alueen yrityksissä on työkoekemuksen kautta hankittu ammattitaito 39.0 prosentilla henkilöstöstä ammatillisen peruskoulutuksen painottuessa keskiasteen tutkintoihin. (Ainonen & Alajärvi 1989; Putkonen & Ylisirniö 1989; Rissanen 1989; Niemelä 1990).

Projektin tavoitteena on ollut edistää yleissivistävän opiskelun avulla tukityöllistämisen piiriin kuuluvien työnhakijoiden uudelleen työllistymistä ja heidän pääsyään ammatilliseen koulutukseen. Projektissa mukana olleet henkilöt on sijoitettu työhön siten, että heillä on ollut mahdollisuus opiskella Kemin iltalukiassa. Puolen vuoden tukityöllistämisanjaksolta on maksettu kokeiluun osallistuville kokopäiväpalkka ja opiskelukustannukset.

Projektin käytännön osatavoitteina on ollut:

- 1) kehittää tukityöllistämistä siten, että se parantaa työnhakijan edellytyksiä sijoittua ammatilliseen koulutukseen tai työhön avoimille työmarkkinoille
- 2) antaa konkreettista kokemusta opiskelusta ja omista selviytymismahdollisuuksista niille aikuisille, jotka eivät pidä hakeutumista opiskelemaan ratkaisuna työmarkkinaongelmiinsa
- 3) järjestää mahdollisuus arvosanojen korottamiseen
- 4) luoda aikuista tukeva opiskeluyhteisö, joka auttaa häntä arvioimaan uudella tavalla asemaansa työmarkkinoilla
- 5) kiinnittää erityistä huomiota miesten esteisiin lähteä ammatilliseen koulutukseen
- 6) tarjota mahdollisuus ammatinvaihtajille löytää uusia ratkaisuja
- 7) hankkia kokemuksia yksilöllisestä koulutus suunnittelusta ja pitkien koulutusjatkumoiden rakentamisesta ennakoiden uutta työllisyyskoulutuslainsäädäntöä. (Oikarinen & Mäensivu 1990, 1—2).

Kemin työvoimatoimistossa työskennellyt projektisihteeri on valinnut työvoimavirkailijoiden kanssa kokeiluun mukaan työvoimatoimiston asiakkaana olevia henkilöitä. Hän on haastatellut tukityöllistämisen piiriin kuuluvia tai lähiaikoina sen piiriin tulevia työttömiä työnhakijoita, joilla on:

- 1) keskeytynyt kansa- tai peruskoulu
- 2) tarvetta korottaa päättötodistuksen arvosanoja
- 3) taloudellisia esteitä hakeutua opiskelemaan
- 4) epävarmuutta omista opiskelukyvyistään
- 5) tarvetta selvittää yleissivistävien opintojen mahdollisuuksia selvittämiseen
- 6) tai ammattikoulutus on vanhentunut tai sitä ei ole lainkaan.

Lisäksi projektisihteeri on toiminut yhdyshenkilönä iltalukion opinto-ohjaajan, iltalukion rehtorin, työnsuunnittelijoiden ja opiskelijoiden välillä. Iltalukion opinto-ohjaaja on laatinut jokaiselle kokeilussa mukana olevalle opiskelijalle yksilöllisen, hänen jatko-opiskelusuunnitelmaansa tukevan opiskeluohjelman. Työnsuunnittelijat ovat puolestaan etsineet jokaiselle kokeilussa mukana olevalle opiskelijalle hänen ammatillisia ja koulutuksellisia suunnitelmiaan tukevan työpaikan. Työnantaja on järjestänyt työajat kokeilussa mukana olleiden yksilöllisten opiskeluohjelmien mukaan.

Päivittäinen työaika on vaihdellut 4—8 tuntiin. Kuitenkin jokaisella opiskelijalla on ollut päivittäinen opiskelu- ja työskentelyaika yhteensä kahdeksan tuntia. Työajan pituuden on määrännyt opiskeluun käytettävä aika, joka on määräytynyt opiskeltavien aineiden lukumäärän mukaan.

3. Projektiin liittyvä tutkimus

Opiskelu on työtä -projektin tuloksellisuutta arvioidaan siitä tehtävän tutkimuksen avulla. Tutkimuksessa problematisoidaan erilaisten viranomaisinterventtioiden merkitystä tutkimusjoukkoon kuuluvien henkilöiden uudelleen työllistämässä. Interventioilla tarkoitetaan tässä ohjaamista koulutukseen ja mahdollisesti myös kuntoutukseen. Tällöin etsitään vastausta siihen, millainen on erilaisten työllistävien yhteiskuntapolitiittisten toimenpiteiden merkitys työttömien taloudelliselle, työsuhteelliselle ja sosiaaliselle selviytymiselle. Erityisesti arvioidaan koulutuksen merkitystä keinona estää toistuvaistyöttömyyttä.

Tutkimusjoukkoon kuuluvilla työvoimatoimiston asiakkailla (N=162) on yhteisenä piirteenä (toistuvat) työttömyyskokemukset. Nämä henkilöt joko jo ovat tukityökierteessä tai heille on muodostumassa tukityökierre, jossa vuorottelevat puolen vuoden työttömyys- ja työllisyysjaksot.

Useita tutkimusjoukossa mukana olevia henkilöitä on pyritty työllistämään erilaisin työvoimapolitiittisin toimenpitein. Heidän työsuhteensa ovat olleet pääasiassa määräaikaisia, ns. ei-tyypillisiä työsuhteita (Ks. Nätti 1991).

Tutkimusjoukon muodostavat toisaalta Opiskelu on työtä -projektissa mukana olleet (N=81) ja toisaalta ns. taustaryhmään (N=81) kuuluvat henkilöt. Taustaryhmään on valittu henkilöt väljähkön vastinpari-idean mukaan työvoimatoimiston työnhakijatiedostosta. Taustaryhmään kuuluvien henkilöiden tilanteet ovat näin mahdollisimman pitkälle samanlaisia kuin varsinaisilla projektillisillä sukupuolen, perhesuhteiden, iän, opiskelu-, työ- ja työttömyshistorian osalta.

Tutkimus toteutetaan seurantatutkimuksena. Työttömien työnhakijoiden mukaantulo kokeiluprojektiin on tutkimuksen asetelmallinen 0-kohta, josta lähtien seurataan retrospektiivisesti tutkimusjoukkoon kuuluvien henkilöiden opiskelu-, työ- ja työttömyshistoriaa. Prospektiivisesti seurataan erilaisten viranomaisinterventioiden piiriin valikoitumista. Erilaisten ja eritasoisten osa-aineistojen (rekisteritiedot, puhelinhaastattelut ja teemahaastattelut) avulla pyritään luomaan kattava kuva tutkimusjoukkoon kuuluvien henkilöiden elämän tilanteista.

4. Alustavia tutkimushavaintoja

Ensimmäinen opiskelijaryhmä on aloittanut syksyllä 1989 ja viimeinen opiskelijaryhmä on aloittanut kokeilun keväällä 1992. Kemnmaan kunta on tullut projektiin mukaan syksyllä 1990. Projektin ideoinnissa on ollut mukana koulutoimen ja työvoimatoimen edustajat. Opiskelu on työtä -projektissa on yhteensä 89 henkilöä, joista miehiä on 28 ja naisia 53 sekä 8 suomen kieltä opiskellutta ulkomaalaista.

Opiskelu on työtä -projektiin osallistuneissa voidaan erottaa karkeasti kolme erilaista pääryhmää: 1940—50 -luvulla syntyneet ammatinvaihtajat; 1960—70 -luvulla syntyneet ammattiin hakeutujat sekä ulkomaalaiset, jotka ovat tulleet suorittamaan asevelvollisuuttaan, av(i)oliiton myötä tai pakolaisina Suomeen. Projektissa mukana olleet ovat työskennelleet pääasiassa kirjastossa, päiväkodeissa, terveyskeskuksessa, kouluilla, vanhustenhuollon piirissä sekä teknisten töiden

viraston alaisissa työtehtävissä. Opiskeltaviksi aineiksi on ollut mahdollista valita Kemn iltalukion oppiaineita joko peruskoulu- tai lukiotasolla.

Sekä projektissa mukana olleilla että vertailuryhmään kuuluvilla henkilöillä pääasiallisina esteinä hakeutua opiskelemaan ovat taloudelliset syyt tai epävarmuus omasta opiskelualasta. Opiskelemaan pääsyn pääasiallisimpana esteenä haastateltavat ovat maininneet hakupisteiden riittämättömyyden. Työpaikan saamisen pääasiallisimpana esteenä haastateltavien oman arvion mukaan on joko koulutuksen puuttuminen tai omaa ammattia tai työkokemusta vastaavan työn puuttuminen.

Tutkimusjoukkoon kuuluville henkilöille näyttää muotoutuneen eräänlainen noidankehä, jossa heidän työn saantiaan rajoittaa ammatillisen koulutuksen puuttuminen ja heidän opiskelemaan hakeutumistaan rajoittaa heikko taloudellinen tilanne. Opiskelu on työtä -projektissa on yritetty murtaa muodostunutta noidankehää yhdistämällä yleissivistävä opiskelu ja työssäolo samanaikaiseksi kokonaisuudeksi. Kokeilussa mukana olleilla on näin ollut mahdollisuus saada hakupisteitä keskiasteelle pyrkimistä varten sekä iltalukiolla opiskelemissa aineiden numeroista että alakohdasta työkokemuksestaan.

Useat projektissa mukana olleista ovat kertooneet spontaanisti myönteisenä asiana sen, että kokeilussa on ollut mahdollista yhtä aikaa sekä opiskella että olla työssä ja, että he ovat saaneet palkkaa myös opiskeluajalta. Yksilöllisten opiskelusuunnitelmien merkitys on korostunut erityisesti vanhemmilla opiskelijoilla, jotka ovat ehkä opiskelleet viimeksi 10—20 vuotta sitten. Yksilöllisen opiskelusuunnitelman mukaan jokainen opiskelija on opiskellut omien resurssiensa, toiveidensa ja aikataulunsa puitteissa. Opiskelijoiden kielteisinä kokemat asiat ovat liittyneet joko välillisesti tai välittömästi kokeilun käyttännön toteuttamiseen. He ovat kritisoineet mm. sitä, että opiskelu tapahtuu iltaisin ja että puoli vuotta on liian lyhyt aika korottaa arvosanoja tai suorittaa jokin opin- tokokonaisuus loppuun.

Alustavat tutkimustulokset Opiskelu on työtä -projektiin osalta ovat samansuuntaisia kuin ulkomailta saadut tutkimustulokset, jotka kuvaavat ns. koulutuksellisesti ja työmarkkinallisesti huono-osaisten opiskelemaan hakeutumisen yksilöllisiä erityispiirteitä ja -tarpeita (Ks. esimerkiksi

Braun ym. 1984; Juhela 1990; Payne 1991). Tutkimustuloksissa heijastuvat ao. ryhmän erityistarpeet niin opiskeluun motivoinnin, erilaisista opiskeluvaihtoehtoista tiedottamisen kuin opiskelun aikaisen toimeentulon turvaamisenkin suhteen (Gleeson 1989; Jessup 1991; Suikkanen & Viinamäki 1990). Samanaikaisen työn ja opiskelun yhdistäminen on ollut pehmeä lasku henkilöille, joilla ei ehkä ole opiskelusta kokemusta sitten opivellisuuden suorittamisen jälkeen. Tämä on korostunut varsinkin niillä henkilöillä, joiden koulukokemukset ja -muistot ovat negatiivisväritteisiä.

— Osalle pääasiallisimpana ”porkkana” lähteä mukaan kokeiluun on ollut työpaikan saaminen ja vastaavasti osalle opiskelun mahdollistuminen kokeilun ajalta saatavan palkan myötä. Näin ollen kokeilussa mukana olleet ovat sitten saaneet ”maistaa kumpaakin porkkanaa” luontevasti

LÄHTEET

- Ainonen, M. & Alajärvi, A. 1989. Viimeinen savotta. — Seurantatutkimus Rauma-Repola Oy:n Lapin läänistä irtisanomien metsurien ja toimihenkilöiden suoriutumisesta. Lapin korkeakoulun yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Katsauksia ja puheenvuoroja 7. Rovaniemi.
- Braun, J. & Fischer, L. & Röhrig, P. 1984. Bedarfsorientierte Beratung in der Weiterbildung. Technologische Entwicklung und Arbeitslosigkeit als Herausforderung für die Weiterbildungsbetrachtung. Deutsches Institut für Bildung Urbanistik. München.
- Eisenmann, M. 1988. Adaptive Vocational Training for the Unemployed: Continuing Education in Training Companies — ”Thema Achalm Ltd”. Teoksessa Reischmann, J. (Toim.) Adult Education in West Germany in Case Studies. Frankfurt am Main.
- Gleeson, D. 1989. The paradox of training: making progress out of crisis. Oxford.
- Jessup, G. 1991. Outcomes: NVQs and the emerging model of education and training. Basingstoke.
- Juhela, A. 1990. Aikuis-koulutuksen ohjaus- ja tukitoiminta Saksan liittotasavallassa. Aikuis-kasvatus 4/1990.
- Kankaanpää, K. 1991. Kokemuksia vaikeasti työllistyville suunnatun ohjaavan koulutuksen mahdollisuuksista, esteistä ja ongelmista. Teoksessa Hokkanen, L. (Toim.) Työkykyarvion ja kuntoutuksen ongelmat. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Katsauksia ja puheenvuoroja 11. Rovaniemi.
- Maguire, M. 1991. British labour-market trends. Teoksessa Ashton, D. & Lowe, G. (Toim.) Making Their Way. Education, Training and the Labour Market in Canada and Britain. Buckingham.
- Niemelä, E. 1990. Uusiutuva ammattirakenne? Tuotannon ja teknologisten muutosten vaikutukset yritysten koulutustarpeisiin. Kemi-Tornion talousalue-liitto. Kemi.
- Nätti, J. 1991. Mureneva normaalityösuhde? TTT Katsaus 4/1991.
- Oikarinen, S. & Mäensivu, K. 1990. Opiskelu on työtä. Muistio Kemin Opiskelu on työtä -projektin tilanteesta helmikuussa 1990. Lapin läänin työvoimapiiri. Rovaniemi. Moniste.
- Payne, J. 1991. Women, Training and the Skills Shortage. The case for public investment. Worcester.
- Putkonen, S. & Ylisirniö, H. 1989. Irtisanomisesta suoriutuminen. Tapaustutkimus toimintansa lopettaneen irtisanotun henkilöstön sijoittumisesta. Lapin korkeakoulun yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Katsauksia ja puheenvuoroja 4. Rovaniemi.
- Rissanen, U. 1989. Kun sisko ei päässyt sahalle töihin. Seurantatutkimus irtisanottujen Röyhtän sahalaisten suoriutumisesta. Lapin korkeakoulun yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Katsauksia ja puheenvuoroja 6. Rovaniemi.
- Suikkanen, A. & Viinamäki, L. 1990. Opiskelu on työtä -projektin I väliraportti. Lapin korkeakoulu. Rovaniemi. Moniste.

omien yksilöllisten tarpeidensa ja tavoitteidensa mukaisesti.

Sekä ulkomailla että Suomessa toteutetut kekiluprojektit osoittavat yksilöllisen ja joustavan opiskelun merkityksen työttömyyskierteen yhtenä ratkaisumahdollisuutena. Niissä on myös havaittu konkreettisesti koulutuksen ja työelämän välisen jyrkän rajanvedon merkityksettömyys. Projekteissa on otettu huomioon kokonaisvaltaisesti yksilön tilanne jatko-opiskelusuunnitelmaa laadittaessa. Lähtökohtana ei ole ollut nolatilanne, vaan niissä on pyritty hyödyntämään yksilön aikaisempi opiskelu- ja työhistoria sekä ottamaan huomioon hänen elämäntilanteensa henkilökohtaisessa opiskelusuunnitelmassa. Opiskelun mielekkyyttä on lisännyt myös se, että projekteissa mukana olleet henkilöt ovat itse osallistuneet aktiivisesti oman opiskeluohjelmansa suunnitteluun.